

נושא בדה היזמי

י"ל ע"י 'שערי הוראה' המפעל העולמי להפצת תורה והוראה

ע"ש
הרה"ח
ר' אפרים חיים
הלוי קלוין
ד"ר

גליון ו' תשע"ב
פרשת כי תבא | מסכת ברכות

ברכות פרק כיצד מברכים

כמה עניינים בפרק כיצד מברכים הקשורים לראש השנה

מאת הגאון רבי חיים שמרלר שליט"א - ראש ישיבת אורייתא

ברכת העיקר פוטר את הטפל

נתבאר כמה פעמים בפרק כיצד מברכין דכל שהוא עיקר ועמו טפילה, הרי שמברך על העיקר ופוטר את הטפילה, ובמקום אחר ביררנו דבר זה האם מה שפוטר את הטפילה הכוונה דנפקע חובת ברכת הטפילה, או שהברכה לא נפקע, רק שהוא נכלל בברכת העיקר, כמו כן יש לבאר די ש' סוגי עיקר וטפל, א. שמעורב בתערובת אחת כמה מרכיבים, כגון קומפוט מתפוחים ובננות שיש בכאן ברכת העץ וברכת האדמה, בזה להרבה פוסקים הולכין אחר הרוב, וכמבואר בהרחבה באו"ח (סי' ר"ב), ב. אופן ב' דעיקר וטפילה יש, כשאוכל ב' המאכלים בנפרד רק שאחד בא לתבל את השני, וכמו שאוכל בשר שהוא העיקר ואוכל עמו איזה מאכל חמוץ למתק טעם הבשר, דבזה לא שייך כל הענין דרוב, רק אזלינן אחר מה שהוא עיקר כוונתו לאכילה שזהו העיקר וגורר עמו את השני הבא רק לתיבול טעמו.

כשיש בו מין דגן

והנפקא מינה בין שני סוגי עיקר וטפל הוא, בזה שחז"ל קבעו (ל"ו ע"ב ובעוד מקומות בפירקין) כי אם יש מין דגן הרי שהדגן הוא כל פעם בגדר העיקר שמברכין בורא מיני מזונות האף שהוא המיעוט, והנה זה שייך רק באופן הא' דעיקר וטפל בתערובות, אבל באופן השני, לא אמרינן כלל זה, והא ראייה דכשאוכל מליח ופת עמו, מברך על המליח ופוטר את הפת כשעיקר כוונתו להמליח והפת עשוי רק למתק את החריפות, כדאיתא בדף מ"ב, הגם שהרי פת הוא החשוב ביותר שבדגן, והסברא בזה הוא פשוט דמכיון שבתערובות כמה סוגי מאכלים אנו צריכים לדון מה הוא החשוב ביותר, ולכן בדרך כלל מה שהוא הרוב הוא הקובע, ואילו כשיש בו ממיני הדגן, הרי שחשיבותו גורמת להגדרת העיקר, אבל כששני סוגי המאכלים אינם בתערובות, רק שאחד מהם הוא אוכל לעיקר האכילה והשני רק למיתוק, אם אין שום נפקא מינה האם השני הוא ממין דגן או לא.

תפוח בדבש בליל ר"ה מה הוא העיקר

ברמ"א (סי' תקפ"ג ס"א) כתב ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש וכו'. בליל ראש השנה, ובמג"א סק"א כתב דיברך על התפוח שהוא העיקר דכן מורה הלשון טובלין בדבש משמע שהתפוח הוא העיקר דומיא דטיבול מרור ונוהגין לטבול פרוסת המוציא בדבש, ובכה"ג בודאי נפטר ברכת הדבש בברכת המוציא דפרוסת המוציא בודאי עיקר נגד הדבש ונפטר הדבש בברכת המוציא ע"ש מחה"ש דבתפוח בדבש הוצרך לומר דהדבש הוי טפל מכיון שמטבלין התפוח בו דומיא דטיבול מרור בחרוסת יעו"ש, וכוונת הדברים נראה כמו שביארנו לעיל, דהנה כל שהוא עיקר ועמו טפילה מברך על העיקר ופוטר את

הטפילה. ואזלינן בתר רוב, ולפי"ז אין צריך לברך על הדבר, אמנם במיני דגן אע"פ שהוא המיעוט גורר את הרוב, דהוא חשוב, וא"כ בפת עם דבש גם ברוב דבש ומיעוט פת מברך על הפת, אמנם כפי המבואר לעיל (וכן משמע בשעה"צ סי' ר"ב סק"ד ממשמעות הרא"ה) דאם אינו בתערובת ממש גם בפת אם אינו עיקר, מברך על המליח העיקר, והנה כאן שאוכל את הדבש לשם ענין וסימנא בעלמא ואינו נצרך לו לטעם המאכל ולתערובתו אינו נחשב כתערובת דגן בתבשיל שכל פעם מברכים על הדגן אם נתנו לסעד או לטעם, והוי הדבר כמו כן עיקר כמו הפת דרוצה לאכול שניהם כל אחד מסיבה אחרת, הפת לשביעה, והדבש לסימנא, ושוב לא שייך בזה הכלל שיש עמו דגן, והוי שניהם עיקר, (ודומיא למה שכתב במג"א סי' ר"ח סק"ז במרק עם שעורים שרוצה שניהם יעו"ש ובסי' קס"ז סקט"ו וסי' ר"ה גבי לביבות במשנ"ב ונתיב חיים יעו"ש ובדין רקיקין ודו"ק), ומכל מקום מברך על הפת דנחשב יותר לעיקר מהדבש ומעשהו מוכיח שמטבל הפת בדבש וכמו מרור בחרוסת, ויש להבחין בין פת בדבש לתפוח בדבש, דפת בדבש הפת נאכל לצורך שביעה והדבש לצורך ענין הסגולי ובכה"ג לכאורה גם לולא הטיבול הפת הוי עיקר, אמנם בתפוח בדבש דשניהם נאכלין לסגולת סימנא טבא ובזה ליכא עיקר וטפל לולא שיטביל התפוח בדבש דאז מעשה הטיבול יורה שהטובל הוא עיקר והטיבול הוא הטפל.

וצריך לזהר א"כ שיעשה דוקא בכה"ג שיטביל התפוח בדבש ולא ימרח הדבש על התפוח דבכה"ג שניהם עיקרים ויתר מזה כתב במשנ"ב (סי' קס"ח סקמ"ה) דמה שאמרו במרקחת שהוא טפילה לדובשנין זה דוקא בנאפו כן שניהם יחד, אבל אם אפה הדובשנין קודם ואח"כ מניח עליהם מרקחת למעלה אין המרקחת טפילה לרקיקין כיון שכוונתו לאכול שניהם וצריך לברך על שניהם, (ועי' מש"כ בסי' ר"ב סק"ו בפת כסינין עם גבינה, ועי' מג"א סי' ר"ח סק"ז ומה שכתב בהגהות הגרע"א ואכמ"ל).

[ונראה דהמנהג להטביל בדבש אינה רק מחמת מתיקותה רק מצאנו בחז"ל כמה לשונות מיוחדים בדבש, דבש אחד משישים למן (ברכות נז), ו' דברים מרפאין את החולה מחוליו. דבש וכו'. (שם לח.) כל מי שאומר דברי תורה ואינם עריבים על שומעיהם כדבש זה הבא מן הצוף נח לו שלא לאומרו (שהש"ר ד), מה הדבש אינו מזהם כן התורה אינה מזהמת (תנחומא כ' תבוא, ג' ו"ל כמ"ש הראשונים דטבע הדבש שמכלה כל חלקי הדבורים שבה עי' בתשובת הרשב"א סי' קע"א, ועי' יור"ד סי' פ"א ס"ח בנוגע לזה), וכן המנהג כשמוליכין תינוק ללמוד תורה בפעם הראשונה נוהגין להאכילו דבש כמ"ש דבש וחלב תחת לשונך, (עי' רוקח סי' רצו), וביותר מזה מתאים ביותר לריש שתא מה שאמרו, מה הדבורה הזה דובשה מתוק ועוקצה מר, דובשה לבעלה, ועוקצה לאחרים, אף דברי תורה סם חיים לישראל וסם המות לאומות העולם, (מד"ר דברים א.), ולפי"ז ירמו הדבר כד"ת שהוא סם חיים לישראל ויהיה רחמים לישראל ודין לאוה"ע אכי"ר.

אמירת יהי רצון אי הוי הפסק

במג"א (סי' תקפ"ג סק"ב) כתב דקודם יש לאכול התפוח ואח"כ יאמר יהי רצון, שלא להפסיק בין ברכת העץ לאכילה, וכמו שאיתא בפירקין בדרך מ' דאם מפסיק בין הברכה לאכילה בדיבור הוי הפסק וצריך לחזור ולברך, וגם בשתיקה אסור להפסיק, ואילו במ"צ כתב שאומר תחילה יהי רצון ואח"כ אוכל, וצ"ל דסובר דלא חשיב הפסק וכיוצא בו כתב הב"ח בסי' תר"ה בשם התשב"ץ לומר זה חליפתי בין ברכה לשחיטה דזה מיקרי צורך שחיטה וכן בסוכה מברכים לישיב בסוכה בין ברכת המוציא לאכילה, ומ"מ מסיק המג"א דלכתחילה יש קודם לאכול ואח"כ לומר יהי"ר דאין זה צורך כל כך, ועוד דגם לצורך אין להפסיק לכתחילה כמו שכתב רמ"א שם, יעו"ש.

ולכאורה י"ל דתליא פלוגתתם בגוף הענין דאמירת יהי רצון, דבשפע חיים (מכתב מח-מט) האריך בזה דהאמירה ליתא כלל בש"ס רק שבב"י הביא מהמרדכי בריש ר"ה (ולפינו בריש יומא) שהיה מנהגו של רבינו האי לומר על כל דבר ודבר, וכתב דאולי תליא בהגירסאות בגמ' (הוריות יב. וכריתות ו) דשם איתא לגי' אחת אמר אביי השתא דאמרת סימנא מילתא היא לעולם יהא רגיל ל"מיחזי" בריש שתא קרא ורוביא וכו', וגירסא אחרת יהא רגיל ל"מיכל" וכו'. ולפי גירסא זו דהענין הוא לאכול יהא ניכר רק באמירה, ואילו לגי' למיחזי הרי שבה גופא שמביאים לראותן סגי, יעו"ש, והשתא י"ל בהיפוך דלפי הגירסא ל"מיכל" הרי שעיקר הענין הוא האכילה וגם אם אומרים יהי"ר הרי זה נגרר בתר העיקר שהוא אכילה ובכה"ג הוי האמירה הפסק בין ברכת הפרי לאכילה, אבל להגי' ל"מיחזי" דאז האכילה אינה עדיפא יותר מהאמירה

ושניהם שוים לגבי ענין הסגולי האמירה כמו האכילה ואחד משלים את השני לגבי דבר זה והוי כצורך אכילת התפוח דאינו הפסק.

סדר הקדימה באכילת הסימנים

נודע פלוגתת הראשונים בדבר חובת הקדימה בברכות, ויש בזה כמה שיטות בהלכה, א) שיטת הרא"ש דכשברכותיהן שוות אם יש מין שבעה מברך עליו ומוציא השאר ואם אין ממין שבעה הולכין בתר חביב. דלגבי ברכותיהן שוות קיי"ל כר"י. ואם אין ברכותיהן שוות דאז ממילא אין נפטר האחד בברכת חבירו ואין להם שייכות זה לזה וכל השאלה הוא איזה קודם, מברך על איזה שירצה קודם ואפי' שכנגדו הוא חביב וגם משבעת המינים. ב) ובזה ס"ל לבה"ג דאם יש כאן דבר שברכתו בפה"ע ודבר שברכתו בפה"א צריך להקדים בפה"ע לבפה"א דמבורר טפי, אך התוס' והרא"ש חולקים וס"ל דאינו כ"כ מבורר כמו שמבורר האדמה משהכל שהוא לגמרי כללית. ג) שיטת הסמ"ק וכ"מ בתוס' כאן ורבינו שמעיה שהובא בהרא"ש דגם באין ברכותיהן שוות צריך להקדים החביב, ודס"ל דהא דאמר עולא דבשאיין ברכותיהן שוות ד"ה מברך על זה וחוזר ומברך על זה הכוונה דגם ר"י מודה דמברך על החביב תחילה, ובברכותיהן שוות חביב קודם למין שבעה ורק בשניהם חביבים מקדימין מין שבעה גם בשאיין ברכותיהן שוות, דהוא מפרש דלא נחלקו ר"י וחכמים אלא כשאחד חביב והשני מין שבעה ובכה"ג פסק הלכה כחכמים. אבל כשליכא מין חביב ס"ל דכו"ע מודים דמין שבעה קדים. ד) שיטת הרמב"ם כהבנת הב"י דגם בברכותיהן שוות חביב קודם למין שבעה ורק בשניהם חביבים מקדימין מין שבעה גם בשאיין ברכותיהן שוות, דהוא מפרש דלא נחלקו ר"י וחכמים אלא כשאחד חביב והשני מין שבעה ובכה"ג פסק הלכה כחכמים. אבל כשליכא מין חביב ס"ל דכו"ע מודים דמין שבעה קדים. ה) אולם בדרכי משה רי"א סק"א הבין בדברי הרמב"ם דס"ל כהמרדכי דגם באין ברכותיהן שוות מין שבעה קודם לחביב.

בשיטת הרא"ש נתבאר בט"ז ובמג"א רי"א דהא דעל איזה מהן שירצה יברך באין ברכותיהן שוות זה דוקא באלו שאינם מפורשים בקרא, דהא בשבעת המינים גופא הרי יש דין קדימה כדאיתא להלן כל המוקדם בפסוק מוקדם לברכה, וכוונת הדברים דכשיש לפניו רק משבעת המינים גם באין ברכותיהן שוות כגון חיטה שברכתו כשהוא שלם בפה"א ורימון וכדו' צריך להקדים החיטה דלהמפורשים בקרא יש דין קדימה. והן אמת דהרא"ש גופא כתב וכ"כ בתר"י בחד מהתירוצים דהך דכל המוקדם בפסוק אזיל רק בדברים שברכותיהן שוות כגון חיטה ושעורה ששניהם אדמה או תאנה ורימון דשניהם בפה"ע.

והנה בשיטת בה"ג דבפה"ע קודם לבפה"א לכאורה יש גם סברא לומר דזה רק באלו שאינם מפורשים בקרא אבל בחיטה ורימון גם בה"ג מודה דהמוקדם בקרא קודם ואע"פ שברכת הרימון בפה"ע מבוררת טפי. אך אפשר לדחות דמה שמקדימין לבה"ג העץ להאדמה אינו מדין חשיבות הפרי אלא מצד חשיבות ברכתו המבוררת וא"כ גם כשמוקדם בקרא מאן יימר דחשוב טפי מברכה חשובה ומבוררת, אלא דבפרמ"ג רי"א א"א סק"ז ובעוד כמ"ק ביאר דהא דמעשה קדירה קודם לגפן הוא משני טעמים, חדא, דהקדימן קרא, ושנית דחשובה היינו שמבוררת. אבל בזה שמבוררת לבד לא סגי ולכן במ"מ דאורז אינה קודמת לגפן מפאת ברכתו לבד כיון שאין לו המעלה הראשונה דהקדימן קרא, הרי ראינו דברכה מבוררת אין מספיק כדי שתהיה קודם המוקדם בקרא דאל"כ למה לא תסגי בזה שברכתו מבוררת, והא דסו"ס רי"א דמעשה קדירה דשיבולת שועל וכוסמין קודמין לגפן אע"ג דלא הוי ממין שבעה (ועיי' ש"ט ומג"א) זה לא מפאת דברכתו היא מבוררת אלא מפני שעושין ממנו פת כמעייין שם. וא"כ אין לנו הכרח לומר לשיטת בה"ג דברכת בפה"ג דרימון וכדו' קודם לברכת בפה"א דחיטה אע"פ שמפורשים בקרא והכתוב הקדים החיטה מטעם הברכה המבוררת דהרימון.

והנה בספר שפע חיים מכתבי תורה לכ"ק מרן הגה"ק אדמו"ר מצאנו זצוק"ל (ראש השנה סי' ר"ט) עורר במה שאיתא בגמ' הוריות יב. וכריתות ו. בדבר אכילת הסימנים בראש השנה, יהא רגיל למיכל בריש שתא קרא רוביא וכו' תמרי, עיי"ש, וצ"ב במה שנקטינן תמרי לבסוף שהוא משבעת המינים וגם ברכת בפה"ע קודמת לברכת בפה"א, וכתב שם שנוהג שלא להביא התמרים על השולחן עד הסוף.

ובאמת שקושית מרן זי"ע צריך לבארו קצת דהרי אנו פסקינן דברכת בפה"ע קודמת לברכת בפה"א רק כששניהם חביבין בשוה דאם אחד חביב יותר אזלינן בתר חביב באין ברכותיהן שוות כמבואר בט"ז רי"א

סק"ב ובמג"א סקי"ג בזה הכלל. וכן נקט בשועה"ר סדר ברכות הנהנין פ"י ה"ז וה"ח ובמשנ"ב, וא"כ ממ"נ יהיה קשה דאיך יאמר דיקדים התמרי הרי זה שפיר רק בשניהם חביבין עליו בשווה, ואולי דס"ל לכ"ק מרן זי"ע דכיון שהסימנים האלו אוכלים אותן רק בליל ר"ה וכל האכילה אינו מכח חביבות המאכל אלא לסימנא בעלמא א"כ לא שייך לומר דהם חביבין יותר מתמרי ולכל היותר הוי גדרם כחביבים בשוה דאז צריך להקדים התמרי, ואם כנים הדברים נוכל להבין בזה שהקדימו הצדיקים בחמשה עשר בשבט לאכול משבעת המינים גם כשהיה על השולחן שאר מינים והיה אין ברכותיהם שוות אך זה חידוש גדול דאטו כיון שעיקרם באים לסימנא לא שייך חביבות טעם. והן אמת דמהך גמ' היה מקום להביא ראיה לשיטת הרא"ש ודלא כבה"ג דברכת בפה"ע לא קודמת לברכת בפה"א.

ברכות דף מ' ע"א

"אסור לאדם שיאכל עד שיתן מאכל לבהמתו"

מאת הרב מנחם מנדל שמרלר שליט"א

בגמ' (דף מ.) "דאמר רב יהודה אמר רב אסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, שנאמר ונתתי עשב בשדך לבהמתך והדר ואכלת ושבעת".

הנה אמנם הלכה זו לא נפסקה בהארת עיניים בשו"ע אולם מרומז הוא בבירור בדברי המחבר הלכות בציעת הפת (או"ח, סי' קס"ז סעי' ו') שכתב: יאכל מיד ולא ישיח בין ברכה לאכילה, ואם שח צריך לחזור ולברך אא"כ היתה השיחה בדברים מענין דברים שמברכין עליו, כגון שבירך על הפת וקודם שאכל אמר הביאו מלח או ליפתן, תנו לפלוני לאכול, תנו מאכל לבהמה, וכיוצא באלו וכו', יעו"ש. וכל הנו"כ על אתר עמדו בזה מדוע 'תנו מאכל לבהמה' הוא מענין הסעודה ואינו הפסק, אלא משום דאסור לאדם לאכול עד שיתן לבהמתו ולכן מצרכי סעודה הוא.

אם אסור לאכול קודם עבדו

ואמנם ברמב"ם הוא מבואר יותר (עבדים פ"ט ה"ח): "מדת חסידות ודרכי החכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכבד עולו על עבדו ולא יצר לו, ויאכלהו וישקהו מכל מאכלו ומכל משקהו, חכמים הראשונים היו נותנים לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים על סעודת עצמן".

ומה שנקט הרמב"ם דאף הקדימו מזון העבדים קודם למזונותיהם אף דבש"ס לא נקט אלא בהמתו, כתב ביפה ללב (ח"ג יו"ד סי' רס"ז אות ד) דעבד בכלל בהמה. ואמנם לכאורה י"ל דפשוט דאף עבדו בכלל אף שכתבה הגמ' רק בהמתו, דהרי טעמא דמילתא הוא משום צער בעלי חיים, ולא גרע אדם מבהמה בהך. [ואף דאית דס"ל דלית דין פריקה וטעינה באדם, לא משום שאין איסור צעב"ח באדם, אלא משום דס"ל דכיון שאדם יכול בעצמו ויש לו כוחות עצמיים לשאת משאו, אבל הכא שאין בו בעבד כוחות עצמיים לאכול, דהא מזונותיו על רבו, לכן לכו"ע אף עבדו בכלל].

ובהא דכתב הרמב"ם שהוא מידת חסידות ושינה משנתו מלשון הש"ס "אסור לאדם". יעויין בזה בנשמת אדם (כלל א' ס"א אות יא) ובפתח הדביר ח"ג (סי' רע"א אות ז), ועוד יעויין במש"כ בזה החות יאיר במקור חיים (סי' ב) שכתב דאמנם מה שכתב בגמ' אסור לאדם וגו' היינו מידת חסידות, ועיי' מקור

להרמב"ם ציין שם בכס"מ מהש"ס בכתובות (סא). ואמנם עי' בביה"ל (סי' קס"ז ס"ו, ד"ה ומכל) שהביא פלוגתת הראשונים אם האיסור הוא דאורייתא או מדרבנן, ע"ש.

מי קודם בהמותיו או בניו הקטנים

מלשון הרמב"ם הנ"ל שכלל עבדיו בכלל האיסור, משמע דה"ה כל אדם שמזונותיו עליך שאסור לטעות קודם אשר ידאג לו לאכילה, וא"כ ה"ה בניו הקטנים הסמוכים על שולחנו, אלא שיש לברר אם יקדים לבהמותיו או לבניו, [והנה לעיל כתבתי דמאכל הבהמה אינו דורש הכנה משא"כ מאכל אדם, א"כ ה"ה שיקדימו קודם לתינוק שגם דורש הכנה מרובה ויהיה צער רב לבהמה], וכתב בטהרת השלחן (בהג' בסוף השו"ע שם) דפשיטא שבניו הקטנים קודמים לבהמותיו, דעליהם אינו מוטל החיוב, וע"ע בזה בשו"ת אג"מ (ח"ב סי' נב). וכן ראיתי בפסקי תשובות (קס"ז הערה 115) שהוכיח כן מהביה"ל (ריש סי' של"ד) שהתיר להציל לבניו הקטנים ק"ו מבהמותיו. וה"ה אורחיו אם סמוכים על שולחנו, כמש"כ שם בשם תפארת יעקב (משניות פט"ז או יג).

וכשבא האורח להתארח יחד עם בהמתו (כגון עיור ל"ע שבא עם כלב הנחיה וכיו"ב), כתב שם דמדברי המג"א (סק"ח) משמע דאף שאין המארח צריך לדאוג לכלב האורח, מ"מ האורח יש עליו חיוב אף כשמתארח שלא להתחיל לאכול קודם שיתן מאכל לבהמתו (ע"ש בפרמ"ג משב"ז סק"ז). אמנם בשו"ת כת"ס (או"ח סי' לב) הביא בשם אביו החת"ס ז"ע, דכשאוכל משל אחרים אין עליו חיוב זה וכ"מ (בגיטין סב). וכ"מ מדברי האמרי אמת (הנזכר לעיל, הובא בשו"ת ציץ אליעזר ח"כ סו"ס עד), ע"ש.

אסור רק לאכול או גם לטעום

הנה בסוגיין לשון הש"ס דאסור לאדם שיאכל קודם שיתן מאכל לבהמתו, משמע דטעימה בלחוד שרי. ובאמת דכיון דהילפותא הוא מדכתיב 'ואכלת' משמע אכילה ולא טעימה (עי' יו"ד סי' צ"ח בט"ז סק"ב ובשא"פ שם, לענין טעימת איסורים שהוא רק דרבנן דלא נקרא אכילה, ע"ש בפרמ"ג). אמנם בגיטין בשלהי פירקי דהנזיקין (דף ס"ב ע"א) אמר ר"י אמר רב אסור לאדם שיטעום כלום עד שיתן מאכל לבהמתו וכו', הרי להדיא דאף טעימה לבד אסורה. וגם בלשון המחבר דלעיל אין הכרח דרק באכילה אסור. [והנפק"מ עי' ביד אפרים סי' קסז, לענין המברך ברכת 'שהכל' על מים והפסיק ואמר 'תנו לשתות לבהמתי' מיקרי הפסק, ויל"ע].

והנראה ברור שהוא פלוגתת הראשונים, דהרי"ף (ברכות דף כח ע"א) והרא"ש (ברכות פ"ו סימן כ"ב) נקטו בפשיטת דהדין עד שיטעום. ויש שכתבו להדיא דנחלקו בזה על הרמב"ם, דמדברי הרמב"ם הנ"ל שדיבר רק על 'אכילה' ודייק ומקדימין מזון הבהמות על 'סעודת' עצמן, משמע דרק בסעודה מיירי ולא בטעימה, וכדברי הרמב"ם משמע גם בסמ"ג בעשין (פ"ז).

ובעקבותיהם נחלקו הפוסקים, בט"ז (או"ח שם סק"ז) ובא"ר (סק"ח) פסקו להדיא דאין להקפיד להקדים טעימתו לבהמתו, ורק באכילה החמירו [והביאו בשו"ע"ר (שם סעי' ט) בשם יש מי שמתיר], משא"כ במג"א (סק"ח, עי' פרמ"ג) ובשו"ת כתב סופר (או"ח סימן ל"ב) פסקו דגם טעימה נאסרה, ונצרת בדין זה דאסור לאדם שיאכל עד שיתן מאכל לבהמתו, וכן כתב נמי בשו"ת שבות יעקב (ח"ג או"ח סימן יג) דגם טעימה בכלל האיסור. ובחיי"א (כלל ה, נשמ"א סק"א) חילק בין טעימה בעלמא לטעימה בשעת סעודה, ע"ש. ועיי"ע בחידושי מהרי"ו על השו"ע (סימן קכ"ז באו"ח שם) ובברכת יעקב (ברכות י"ד) דכתב בזה הרבה. ובסתירת הסוגיות בזה (גמ' הכא וגיטין) יעויין עוד בברכ"י או"ח (שם אות ה) ובמש"כ בבאר היטב (שם אות ט, בא"ד כלל גדול) בפרמ"ג (שם אשל אברהם אות י"ח) ובנהר שלום (שם סק"ה) ובשו"ת שבות יעקב או"ח (שם), ע"ש בכל אלה ותמצא מלא חפניים.

במה שפעמים התורה הקדימה האדם לבהמה

והנה במפרשי התורה ועוד אחרונים מצאנו לדון במה שמצאו כמה פעמים בפסוקי התורה שהקדימו מזון האדם קודם מזון הבהמות, ולמה לא ילפינן מינייהו להקדים האדם קודם הבהמה, וראשונה כבר בפרשת בראשית (פ"א, כ"ט-ל) 'הנה נתתי לכם את כל עשב זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה, ולכל חיות הארץ ולכל עוף השמים ולכל רומש על הארץ

אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה', הרי מנה הכתוב להדיא קודם אכילת האדם. וכן הוא בפרשת נח (פרק ו', פכ"א) 'קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה'. וגם בפרשת חיי שרה (כז, יט) 'ותכל להשקותו ותאמר גם לגמלך אשאב' וכן בפרשת חוקת (ח, כ) 'והשקית את העדה ואת בעירם' בכל אלו הוא להיפך מילפותת הש"ס דסוגיין.

אם גם שתיה אסור קודם בהמתו

ואמת דשונים הא דחיי שרה וחוקת משאר הפסוקים, דהתם לענין אינו לענין אכילה קודם בהמתו, אלא שתייה קודם בהמתו. ומזה אכן הוכיח בספר חסידים (סימן תקל"א) וכן נפסק במג"א (או"ח סי' קס"ז) ובמשנ"ב (שם סק"מ) דשתיית אדם קודמת לשתיית בהמתו, וכ"כ ביד אפרים (סי' קס"ז) ובשו"ת כתב סופר (או"ח סי' לב) אלא שתמהו על הספר חסידים שהוכיח רק מהא דפרשת חיי שרה, ומדוע לא הביא הא דחוקת, אלא שכבר כתב בכלי חמדה בפרשת חיי שרה דדבריהם תמוהים, דהא להדיא הוכיח בספר חסידים גם החוקת, וכנראה לא ראו דבריו בפנים, אלא ממה שהביאו במג"א.

ברם, בשו"ת כתב סופר לא רצה לפסוק כן, דס"ל שאין שום סברא לחלק בין אכילה לשתייה, וגם בעקרי הד"ט (סימן ז) כתב שאין בזה סברא, וגם בשו"ת אבני צדק (או"ח סימן קט) הקשה על דברי הספר חסידים דהא לחד מ"ד 'ושבעת' היינו שתיה, א"כ איך יעלה על לב לומר דמינה ילפינן דינא רק לענין אכילה, הלא קרא לענין שתיה מיירי, עיי"ש בתירוץ. וגם בדברי האחרונים שדנו בפסוקים דפרשת חוקת וחיי שרה ולא תירצו דשתייה שאני, מוכח דס"ל דאין לחלק בין אכילה לשתייה, ובתוכם מגדולי האחרונים, חידושי חת"ס עמ"ס גיטין (ס"ב) ובתשו"ה החת"ס (או"ח סי' לב) ואור החיים הק' (חוקת שם, הו' ביד אפרים שם), ויל"ע.

אלא שכמה אחרונים שפיר נתנו טעם לשבח להצדיק דברי הספר חסידים, בספר מלא העומר (פ' חיי שרה) כתב דכיון דשתיית האדם מועטה ושתיית בהמה מרובה, וצריך לה טירחא, משא"כ אכילת הבהמה אינה צריכה כלל הכנה, ואכילת אדם יש בה הכנה מרובה, לכן לא גזרו בשתייה. גם בשו"ת הר צבי (או"ח סימן ז) נתן ב' טעמים להקל בשתייה, א' דצער של שתיה קשה יותר לאדם מצער אכילה, ולכן לא גזרו בו, ועוד, דבאכילה מצאנו (לענין קודם מצוה או תפילה) שחששו שמא ימשך בסעודתו ולכן אסרו שיתחיל בסעודתו לפני שיתן קם לבהמתו, משא"כ שתייה. ועוד טעם כתב בשו"ת השיב משה (סי' ה) דבשתייה האדם קודם לבהמה, דשתייה הוי כטעימה והספר חסידים ס"ל כהט"ז דלעיל דבטעימה לא אסרו, ע"ש. וע"ע בשד"ח (כללים מע' א' אות ק) ובשולחן הטהור (קאמרנא שו"ע שם, זר זהב סק"ד).

במזון הראוי גם לאדם אם צריך להקדים

ואשר יראה ליתן עוד טעם לחלק בין שתיה לאכילה, די ש הבדל בין אכילה שסוגי המאכל של אדם ובהמה אינם שווים, משא"כ בשתייה שגם האדם וגם הבהמה שותים מים לצמאונם, ומותר אדם מן הבהמה אין. ועיין בספר רב טוב הביאו בספר ילקוט הגרשוני (שכתב לת' בזה הא דפ' חיי שרה) דכל דינא שבהמה קודמת להאדם באכילה היינו דייקא באוכלין שלה המשונים מאוכל הבעלים, אבל אם ברצון האדם להאכיל הבהמה באוכלין הראויים לאדם הרי דהאדם קודם, ואי"צ להפריש לה קודם, ע"ש, וכ"כ בשו"ת קרן לדוד (סימן מז).

ועפ"ז כתב דיבואר שפיר הא דבפרשת בהר (ויקרא כה, ו-ז) הקדים הכתוב אכילת האדם לאכילת הבהמה, והא אסור לאכול עד שיתן לבהמתו, אלא דכיון דבפירות שביעית קא עסקינן, א"כ הרי שהוא מאכל הראוי לאדם, וצידד לדברי הרמב"ם בהלכות שמיטה ויובל (פ"ה, ה"ה) שכתב: פירות המיוחדין למאכל אדם אין מאכילין אותה לבהמה חיה ועוף, הלכה הבהמה מאליה לתחת התאנה ואכלה אין מחייבין אותו להחזירה שנאמר ולבהמתך ולחיה וגו', ולכן בזה שפיר אכילת האדם קודם לכו"ע. ועיין בזה בגן רוה שם, ובדברי חנוך מה שכתבו הרבה בזה. [ואולי יש לתרץ עפ"ז גם הא דפרשת נח, דאיתא במדרש בפרשת נח (פרק ל"א, יז) עה"כ ואתה קח לך ללמדך שאתה עיקר והם טפלים לך, ובמתנו"כ ביאר דברי המדרש שהקב"ה אמר לנח שיקח מאכל שעיקרו לך, פי' מאכל אדם וטפילו לבהמות ושאר בע"ח, היינו שהיה נח מאכילם להבע"ח מפסולת אכילתו שלו, וא"כ בזה לכו"ע אכילת האדם קודמת, ודו"ק].

וכ"כ האדמו"ר בעל האמרי אמת מגור (נדפס בקובץ דרושים פיעטרקוב תרפ"ה, חוברת ד' סימן לו) דבשיירי אדם מאכילין לבהמה אבל מאכל אדם האדם קודם בהם, ועפ"ז שפיר דייק בקרא בפרשת שופטים, בכתוב (פכ"ג, י"א) "והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חיית השדה", אלא דכיון שבפירות שהוא בר אכילת אדם יאכלוהו בראשונה האדם, כלומר אביוני עמך, ורק יתרם תאכל חית השדה, ע"ש. עכ"פ אם כנים אנחנו עם הדברים, שוב מובן מדוע בשתייה האדם לעולם קודם דסתם שתיה (הן בפ' חיי שרה והן בחוקת) הוא מים שראוי לאדם.

כשלהמות הוא טירחה יתירה, ובמקום שיש צער להאדם

ובמה שכתב המלא העומר הנ"ל דשתיה קודמת כיון דשתית אדם הוא מועטת משא"כ אכילתו דורשת הכנה מרובה, אפשר גם ליישב הא דבפרשת נח הקדים הכתוב אכילת נח לפני אכילת הבהמות, והאנשים שהיו בתבה מועטים היו ואכילתם אינה אלא בזמן מועט, משא"כ החי אשר היה איתם בתבה רבים הם מאוד, דמכל מיני חיות עופות ובהמות אשר על פני כל הארץ כולם נקבצו ובאו לך אל התבה, וא"כ הרי אם יקדימם לאכילתו שלו יצטרך נח להאכיל לכל בעלי החיים אשר עמו בתבה, צערו יהיה גדול, ובוה לא אסרו, [ועיין גם במש"כ ברביד הזהב ובאזולאי על ספר חסידים, דהביא דעת הבית דוד (או"ח סימן פ) בטעם והסבר לזה].

בהמשך לזה נראה לתרץ עוד, דהנה ביד אפרים בשו"ע שם כתב דודאי אם יש לו להאדם צער או שמסתכן אם ימתין מלאכול עד שיתן מאכל לבהמתו, דודאי לית להאי דינא, והאדם יהיה קודם לבהמתו. ואמת דמתבאר כן גם באוה"ח הקדוש (בפרשת חיי שרה שם) דמה שהקדימה שם רבקה את אליעזר קודם לבהמות, דכיון שראתה שאמר לה הגמאיני נא מעט מים הבינה היא שהוא עייף ויגע מהדרך, ורק כשראתה שכבר שתה שיעור שיש בה כדי לצאת מידי סכנה אע"פ שיכול לשתות עוד מ"מ ותכל להשקותו דהשתא שכבר אינו מצטער שוב צריכה למלאות לגמלים שהבהמה קודמת לאדם, עי"ש, ומש"כ עוד ביאורים בזה.

וכדברי המלא העומר ראיתי לבעל מקור ברוך (בהערותיו על פרד"י פרשת חיי שרה) שכתב שם לפרש בזה הטעם שאיתא בס' חסידים שבשתיית הבהמות אינם קודמות להאדם, והביא דברי הרמ"א באהע"ז (סוף סימן ה) דודאי צער אדם גובר על צער בהמתו, ולכן באכילה שאינו מוכרח שהאדם מצטער אם יתן מקדם לאכילתו לבהמתו, וכמו שכתב בתוס' בש"ס נזיר (דף כג ע"א, ד"ה פסח) ובפסחים (דף ק"ז ע"ב, ד"ה דילמא) דהאדם יכול לאכול אף כשהוא שבע, משא"כ שתיה דאם מלאה נפשו משתייתו שוב אין יכול לשתות עוד, ומוכיח מהא דתנן (ברכות מ"ד) השותה מים לצמא, היינו דשתיה הוא דוקא בעת צימאון, ולא קתני האוכל לחם לרעבוננו, אלא דאכילה אינו תמיד לרעבוננו משא"כ שתייה, ועל כן בשתייה אין חיוב להקדים בהמתו.

אם צריך להוציא ע"ז ממון או לנסוע לעיר אחרת

ולכאורה משמע דכל טירחא גדולה אי"צ האדם לעשות בשביל ליתן מאכל לבהמתו, דהרי הוא דומה לנידון הנ"ל דלא גזרו במקום צער לאדם, וכגון באדם שנמצא בעיר אחרת, ונזכר שלא הניח מזון לבהמותיו, ואם נאסור לו לאכול קודם שיתן מזון לבהמותיו, יהיה לו צער גדול מזה.

ואכן ראיתי בספר חשוקי חמד (להגר"י זילברשטיין שליט"א, ברכות מ) שדן אם יצטרך לנסוע לעיר אחרת לזה, וכתב שם דכיון שיש בזה גם הוצאת ממון אינו חייב לעשותו, דפוק חזי דאף באיסור צער בע"ח התירו במקום הרווחת ממון (אבה"ע סי' ה' סי"ד). אמנם כתב שם דכ"ז כשיצטרך לטרוח הרבה או להוציא הוצאות ממון, אבל עצם הדבר שאין הבהמה לפניו אינו פטור, וכדמוכח בגמ' גיטין (סב) וכמו שהוכיח בשו"ת שאילת יעב"ץ (סימן יז) ובכף החיים (סי' קסז, אות נב), ועיי"ש שהביא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל כמה השיעור ליצטרך לנסוע עבור כך. ומ"מ מסיק שם דראוי עכ"פ שיטלפן לחבירו לבקש שיאכיל הבהמות, או יפקירם בפני שלושה, ע"ש.

אם צריך להקדים גם לבהמות שאינם שלו

הרמב"ם כתב האי הלכתא בפ"ט מהלכות עבדים (ה"ח) 'ומקדימים מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמם, הרי הוא אומר כעיני עבדים על ידי אדוניהם כעיני שפחה על ידי גבירתה'. ע"כ. ודייקן דבהקדם לזה כתב הרמב"ם (שם, ה"ז) 'יכול הרב לומר לעבדו כנעני עשה עמי ואינו זנך, אלא ילך וישאל על הפתחים ויתפרנס מן הצדקה שישראל מצווין להחיות העבדים שביניהם', ע"ש. הרי דראית שדין הנפסק ברמב"ם הוא שעבד אי"צ להיות שמזונותיו על רבו שהרי יכול לומר אינו זנך, ומינייהו הוציא בפרמ"ג (או"ח, סימן קס"ז, א"א סק"ח) וכן הביא בשו"ת ר"י נחמיה (סימן ו, אות ט) דא"כ גם מה שהרמב"ם פוסק דמקדימין מזון עבדו ובהמתו לשלו הוא גם בכה"ג שאין מזונותיהם עליו, דמ"מ מצוה הוא משום צעב"ח (ובהך דינא שהבאנו מהרמב"ם דעבד כנעני רבו אומר לו עשה עמי ואינו זנך, מקורו הוא מהגמ' מס' גיטין דף י"ב ע"א, ע"ש. ועיין במש"כ בזה הגאזמו"ר בדברי אליהו עמ"ס גיטין בלקט הערות, הערה כ"ו, ואכ"מ).

אמנם החיוב דסוגיין אינו שייך כי אם בבהמות שלו ומזונותיהם עליו. והפרמ"ג (שם משב"ז סק"ז) הביא בשם התורני המופלא מהר"ר מורי כהן ז"ל מפראנקפורט שדן דלפי"ז למה הוצרך בספר חסידים לחדש דבשתיה קודם מהא דחיי שרה, והלא אצל רבקה לא היו הבהמות שלה, וע"ע בשו"ת כת"ס או"ח (סימן לב) ושו"ת אגרות משה (ח"ב סימן נב).

הדין בבהמות שהכניסה לו אשתו בנכסי מלוג

עולה אני ומסתפק בדבר מחודש, מה הדין באשה שהביאה בנכסי מלוג בהמות שאין לו לבעל בהם אלא קנין פירות והגוף לאשה, אם יש לו איסור לאכול קודם שיתן להם מזונותיהם, ואף שהסברא אוסרת, וכן משמע מהא דכתב שם הפרמ"ג דאם מזונותיו עליו צריך להקדימו.

מ"מ יש לדון בזה לפי מש"כ המהרי"ל דיסקין (עה"ת פרשת נח) דנח לא היה מחויב להקדים מזונות הבע"ח שבתביה, דכיון דהבשר לא הותר לו באכילה עדיין באותו זמן, לכך לא היה לו בהחיות ובהמות קנין הגוף אלא קנין פירות, וכתב לחדש דכיון שכן הרי דדינא דמקדימין מזון בהמותיו למזון עצמו ליתא בהו דאינם בהמותיו שלו. וא"כ ה"ה דיש לדון בהנ"ל לענין בהמות מנכסי מלוג, ויל"ע. ואמנם אמת דסברתו צ"ע כנ"ל מהפרמ"ג, וגם החתם סופר בשו"ת (חלק יו"ד, סימן שי"ד, בסופו) כתב כן להדיא דמזונותיו עליו תליא, ואפי' אינם שלו, ואפי' אינם שלו עכ"פ מצוה יש כנ"ל.

אם גם בחיות ודגים צריך להקדים

ובאשל אברהם (בוטשאטש, או"ח סימן קס"ז ס"ו) הביא דברי החת"ס שהוא תלוי במזונותיו עליו, וביאר לפי"ז את דברי המדרש תנחומא (נח סימן ט) דנח נענש כשאיחר מזונות הארי, וביאר דהוא מפני שהיו מזונותיהם של החיות עליו, ולכן כיון שאיחר להם המזונות נענש (ודלא כהמהרי"ל דיסקין הנ"ל). משמע דאפי' בחיות יש איסור לאכול קודם שיתן להם מזונותיהם, וא"כ אדם שיש לו 'אקוריום' עם דגים בביתו, אסור לו לאכול קודם שיתן להם מזונותיהם, ואכן כך כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן יג), דהא אצל אליעזר היה גמלים שהם בהמות טמאות, וכ"כ בשו"ת הר צבי (ח"א סי' ז) דגם חיות טמאות בכלל.

אמנם בשו"ת שאילת יעב"ץ כתב (ח"א סי' יז) והביאו בספר תו יהושע (ח"א בהנהגת אדם, סימן ג, אות כ) דהאי הלכתא דאסור לו לאדם שיאכל [שיטעום] כלום עד שיתן מאכל לבהמותיו, היינו דייקא בבהמות, אבל בחיות טמאות כמו חתול וכלב אע"פ שמגדלם בביתו, מ"מ אינם תלויים עליו שמצויים תדיר באשפתות ומזונותיהם לפניהם.

אם בני נח מוזהרים על זה

בשו"ת שאלת שלמה (להגרש"א ורטהימר, תרצ"ב, ח"א סימן מ"ז) הוכיח ממה שדנו הספר חסידים ושא"פ בהא דנח ורבקה, דאף בבני נח נוהג איסור זה, דאל"כ איך הוכיח משם הספ"ח דשתיה שרי.

ובאמת דנראה לתלותו בפלו' הראשונים אי איסור צער בע"ח נוהג אף בבני נח, הנה הרמב"ם במורה נבוכים כתב (ח"ג, פ"ז) דמה דכתיב בפרשת בלק (כ"ב ל"ב) ויאמר מלאך ה' אל בלעם למה זה היכת את

אתונך, וכתב הרמב"ם דטענת המלאך לבלעם היה דעבר בהכאתו משום צעב"ח, עכ"פ חזינן להדיא דאם נענש בלעם ע"ז הרי שהוא נצטוה ע"ז וכיון שהוא מן המושכלות בני נח נמי מצווין ע"ז. משא"כ רש"י ס"ל דאיסור צער בע"ח נתחדש לישראל בסיני, וכמש"כ הרשב"א, והביאו השיטמ"ק בבבא מציעא (דף ל"ב ע"ב) יעו"ש.

ובאשל אברהם (בוטשעטש, או"ח סימן שה) צידד לשיטת רש"י, וכתב דלפום ריהטא משמע גם אם צעב"ח אסור מן התורה, מ"מ אין בן נח מצוה ע"ז, כיון שאין זה משבע מצוות דאין ידועות. ע"כ. וכן נראה הכרעת הפרי מגדים (או"ח משב"ז סימן תס"ח) לענין אחד שיש לו עופות ורוצה לקוץ להם עצם קטן בכנפיים שלא יפרחו אם שרי ע"י עכו"ם, דאם צער בע"ח דבר תורה, אסור (עי' חו"מ סימן רע"ב ס"ט, משמע צעב"ח דרבנן, ועיין סמ"ע או' ט"ו, ועכ"מ פי"ג מרמב"ם ה' רוצח ושמירת נפש), וכתב שם, ד"מיהו י"ל דאף אם צעב"ח דבר תורה, מ"מ אין בו לאו כי אם עשה, כמו ערב פסח לאחר חצות דמותר ע"י עכו"ם וכאמור, ע"כ. [ואמנם במנחת סולת (מצוה פ') ובמקור חסד על ספר חסידים (סימן תרס"ו) עמדו על דברי הפרי מגדים והשיגו על דבריו מגמ' ערוכה בש"ס חולין (דף ז' ע"ב). וכן הקשה גם בהגהות מהרש"ם בחולין שם, ויעוין שם בכל אלו כל אחד לפי דרכו מה שתירצו ואכמל"ב]. ועכ"פ אי נימא דאין להם איסור צעב"ח, א"כ שוב י"ל דגם אין להם איסור לאכול קודם בהמתם, דמבואר לעיל מדברי השאילת יעב"ץ (סי' יז) דיסוד האיסור הוא משום צעב"ח, ושוב אין ראייה מנח ורבקה.

לקראת התחלת הש"ס נפתחו מוקדי ההרשמה

קופודיושינג

גלאט פשט

לומדים פשוט לנצל את הזמן

"גלאט פשט" - סדרת תקליטורי שמע (MP3) של שיעורי גמרא הנמסרים בשפה רהוטה וברורה, (אידיש/עברית) ע"י הגאון רבי חיים שמרלר שליט"א **כל דף גמרא כחצי שעה בלבד**, יעיל לניצול של זמן פנוי (בסיעה וכו').

*הנחלה לאלפי הנתינים
מקבץ "מירי" א"א*

- * דיסק - שיעורי "גלאט פשט" על הדף היומי (MP3)
- * מבחן סיכום עצמי על דפי הגמרא

מחיר מנוי 30 ש"ח לחודש כולל משלוח

מוקד המנוי:

02-540-1912

פקס: 02-532-6421, דוא"ל: horaa@enativ.com